

Magyar hatás a kaj-horvát keresztény terminológiában.¹⁾

Valamennyi szomszéd nép közül a kaj-horvátok keresztény terminológiája áll legközelebb a magyarsághoz. Ennek a két, nyelvileg egymástól igen messze álló népnek a kereszténységre vonatkozó szókincséből olyan mélyreható kapcsolatokra következtethetünk, amilyeneket még egész közeli rokon népeknél is csak kivételesen tudunk kimutatni. A közös jellegek a kereszténység minden területére kiterjednek: nem szorítkoznak a keresztény vallás alapelveire, hanem a fejlett egyházi élet minden vonatkozásában, sőt a kereszténység nyomán kialakult szellemi élet egész területén megnyilvánulnak. Az egyezések nem csupán a közös forrásból származó, vagy egymástól kölcsönzött szavak azonosságában állanak, hanem igen nagy mértékben azonos szemléletben gyökerező szóalkotáson is alapulnak.²⁾

A két terminológia egyező vonásai nem egységes jellegűek. Egyik része ugyanis azokból az elemekből tevődik össze, amelyeket a magyarság a kereszténység felvétele idején a délnyugati szlávorságtól vett át.³⁾ Hogy ezeknek a magyarsághoz való közvetítésében a kaj-horvátságnak magának milyen szerepe lehetett, arra nem könnyű felelni.⁴⁾ Annyi azonban mindenesetre kétség-

¹⁾ Egy készülő nagyobb tanulmány vázlata.

²⁾ Ez a keresztény terminológia ma már tulajdonképpen a múlté. Először a Gáj-féle nagy irodalmi reform a XIX. század közepén, amely a Ragusa-vidéki horvát nyelvet juttatta győzelemre a helyi nyelvjárásokon alapuló addigi irodalmi nyelvek felett. Az új irodalmi nyelv pedig az élet minden vonatkozásában, így az egyházi életben is a maga szókészletét terjesztette el.

³⁾ MELICH, Szláv jövevényszavaink. I, 2: A magyar nyelv keresztény terminológiája. Bp. 1905; ua. A magyar nyelv szláv jövevényei. MNy. VI. (Külön: Nyelvünk szláv jövevényei. Bp. 1906. A M. Nyelvtud. Társ. Kiadv. 13.)

⁴⁾ A kaj-horvátságnak magának a magyarság megtérítésében komoly szerepe nem igen volt. Egyrészt a X. században a két nép között alig voltak közvetlen kapcsolatok, másrészt a kaj-horvát kereszténység ebben a korban csak felszínes lehetett. Mivel a kaj-horvátok egyházi szervezettel nem rendelkeztek, csakhamar visszasüllyedtek a pogányságba (vö. 1134: Szt. László azért alapítja meg a zágrábi püspökséget, 'ut quos error idololatrie a dei cultura extraneos fecerat, episcopalis cura ad viam veritatis reduceret.' MonStrig. I, 85).

telen, hogy mindkét terminológiának ez a része (pl. *apát, apáca, bérnál, pokol, vecsernye, húsvét* stb.) azonos forrásból származik.

A közös sajátosságok másik, számbelileg lényegesen tekintélyesebb részének eredetét azonban már a magyarban kell keresnünk. Erre nemcsak a kétségtelenül magyar származású kifejezések egész sora mutat, hanem e mellett bizonyít az a körülmény is, hogy ezek az elemek túlnyomóan az egyház szervezetére, egyházi intézmények, méltóságok elnevezésére vonatkoznak. Ez az egyházi szervezet azonban a kaj-horvát területen nemcsak magyar eredetű, hanem mindvégig magyar jellegű is volt. A zágrábi püspökség alapításától kezdve a XIX. század közepéig a magyar egyház szerves részét alkotta, püspökei, vezető papsága túlnyomóan magyarokból, vagy legalább is magyar műveltségű emberekből került ki. Magától értetődik tehát, hogy ez a szervezet a magyar egyház szókincsét terjesztette.

A kaj-horvátság keresztény műveltségének magyaros jellege különösen akkor válik igazán nyilvánvalóvá, ha erre vonatkozó vizsgálatainkat a kaj-horvátal rokon és vele területileg is összefüggő szláv népekre is kiterjesztjük. Ilyenkor kiderül, hogy mindazon esetekben, amikor a magyarban a szomszédos népektől eltérő sajátos vonásokat találunk, a kaj-horvát nem ezekkel a rokon szláv népekkel, hanem a magyarral halad egy sorban. Ilyen vizsgálat pl. rávezet bennünket arra, hogy a kaj-horvát latinság is nem nyugati, vagy déli eredetű, nem a szlovénból vagy a dalmáciaiból származik, hanem a magyarral fakad egy töből. Bár a középkori magyar latinság sajátos jellegét még nem látjuk teljesen világosan, ezt a tételt már eddigi ismereteink alapján is nyugodtan elfogadhatjuk.

A magyar befolyás azonban nem állt meg a kaj-horvát terület határán, hanem sok esetben több irányban is túllépett rajta. Különösen a csa-horvát terület északi részén (a Kulpától délre és Északdalmáciában), valamint osztrák szlovénoknál találkozzunk erőteljesebb magyar befolyással.¹⁾ A csa-horvátban a

¹⁾ Az osztrák szlovénokra gyakorolt magyar hatást azonban csak a források alapos kritikája után lehet véglegesen megállapítani. A bizonytalanságot az a zavar okozza, amely a kaj-horvátok hovatarozásának kérdésében a legutóbbi időkig megnyilvánult. Mivel a kaj-horvátot a multban a szlovénhez sorolták, sok kaj-horvát emléket az irodalomban szlovénnek

magyar hatást már a XV. században megállapíthatjuk,¹⁾ tehát jóval korábban, mint a kaj-horvátban, ami azonban nyilván azzal magyarázandó, hogy az előbbi sokkal régiebb emlékekkel rendelkezik. Ha tehát egy jelenséget a magyar és a kaj-horvát nyelvterület határain túl is kimutathatunk, ebből a körülményből még nem okvetlenül következik, hogy ez a magyarban idegen eredetű.

A magyar hatás méreteiről tiszta képet ma még nem alkotunk magunknak, mert a kaj-horvát források nagy része még teljesen hozzáférhetetlen számunkra. A rendelkezésünkre álló emlékek azonban már elég világosan mutatják, hogy ez a hatás milyen természetű és milyen terjedelmű. Az alábbi összeállítás azonban természetesen még ezt a számunkra elérhető mértéket sem meríti ki, csupán csak az a célja, hogy a kérdésről legalább némi fogalmat nyújtson.

A kaj-horvát keresztény terminológia magyar elemei a következő csoportokra oszthatók:

I. Magyar szavak átvétele. Idevalók azok az idegen eredetű kifejezések is, amelyeknek hangalakja kétségtelenül igazolja a magyar közvetítést.

II. Magyar kifejezések pontos fordításai, tükörszók (Lehnübersetzungok, calque-ok).

III. A magyarországi latinság jellegzetességeit feltüntetető elemek.²⁾

könyveltek el. Így pl. a kétségkívül kaj-horvát HABDELICH szótára PLETERŠNIK-nél szlovén forrásként szerepel! Először tehát meg kell állapítani, hogy a hungarizmusokat tartalmazó 'szlovén' emlékek nem kaj-horvát eredetűek-e. Másfelől kétségtelen, hogy a keleti szlovén nyelvjárásokra a kaj-horvát erős hatást gyakorolt. A magyar elemek tehát innen is származhatnak.

¹⁾ Pl. 1448, 1449: *rusag* 'ország' (ŠURMIN, Acta croatica I, 175, 179), 1447: *kip* 'kép' (ib. 171), 1448: *kotar* (ib. 177), 1451: *aldomašnik* (ib. 191); 1455: *bir* 'bér' (ib. 203); 1455: red svetago Pavla prvoga *remete* (ib. 205), 1459: *mentovanje* (ib. 220); 1465: *purgar* (ib. 243); 1495: *bantovanje* (ib. 382); 1476: *varoš* (ib. 281); 1436: *lovas* (ib. 434); XV. század: *alduvati* HASz. (a kaj-horvátból csak a XVI. századból mutatható ki!).

²⁾ Rövidítések:

BELL.: JOANNES BELLOSZTENEZ, *Gazophylacium, seu latinoillyricorum onomatium aerarium, Zagrabiae, 1740.*

FANCEV: FRANJO FANCEV, *Beiträge zur hist. serbokroatischen Dialektologie* III. Archiv für slav. Phil. XXXIII, 22—34.

FLISZÁR: FLISZÁR JÁNOS, *Magyar-vend szótár.* Bp. 1922.

HABD.: *Dictionar, ili réchi szlovenszke zvegega ukup zebrane, u red*

I. *aldov* 'áldozat', *aldovati* 'áldozni', *aldovanje* 'áldozás': *aldov* 'sacrificium, hostia' HADB., JAMBR., BELL., FANCEV; *aldovati* *aldou* 'áldozatot áldozni' (VRAMECZ, 31); *aldov messe* 'miseáldozat' (MUNIH, Poszel 244 stb); *aldov szveti* 'immolatio' (JAMB.) Szveta Mesha je nekervni *Aldov* 'a szent mise vértelen áldozat' (Veliki katekismush... za... navuchanye decze Horvatzkoga orszaga. Vu Budimu, 1816, 57); *aldovati* 'sacrificio' (JAMB., BELL., VRAMECZ, 5, 31, FANCEV) | *aldovnik* 'sacerdos, immolator' (JAMB.) | *aldovanye* 'oblatio, sacrificio, dedicatio, immolatio' (JAMB., BELL.). [A szó még a következő nyelvekben is megtalálható: csa-horvát *aldovati*, a XV. századtól kezdve (HASz.); szlovén *áldov*, *áldovnik* (PLETERŠNIK); vend *áldov*, *áldüje*, *áldoven* (FLISZÁR 3); magyarországi bolgár *aldovam*; vö. EtSz I, 68]: magyar *áld*, *áldó (MIKL. Chr. T.; BERN. EtWb. I, 27; EtSz. I, 68.)

valuвати 'vall', *valuvanje* 'vallás': *vadlovati*, *vadlvati* Mura-köz (MAŽ. 1535); *valovati* 'fateor, confiteor' (JAMBR., BELL., MAŽ., 1537); *veru valuвати* 'hitet vallani' (MUNIH, Skola 310) *grehe valovati* 'a bűnöket megvallani' Katekismush 1816, 91; | *kersztyanszke vere valluvanie* 'keresztény hitvallás' (PERG., 13); *valuvanje vere* (MUNIH, Skola, 316); *valuvanje* 'confessio, vallás' (JAMBR.; vö. még FANCEV 33, SZEGEDY) | a szó megvan általánosabb jelentésben is:

posztaulyene, i diáchkemi zlahkotene trudom JURJA HABELICHA. U Nemskom Gradczu. 1670.

JAMBR.: A. JAMBRESSICH, Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples. Zagrabiae, 1742.

MAŽ.: VLADIMIR MAŽURANIĆ, Prinosi za hrvatski pravnopovjestni rječnik. U Zagrebu 1908—1923.

MIKL., Chr. T. FR. MIKLOSICH, Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen: Denkschriften der k. Akad. d. Phil. hist. Cl. XXIV. Wien, 1875.

MUNIH, Poszel: JURAJ MUNIH, Poszel apostolszki. Zagreb, 1742.

MUNIH, Skola: JURAJ MUNIH, Skola Kristusseva. Zagreb, 1744.

PERG.: Dekretvm koteroga je Verbewczy Istvan diachki popisal... Od IVANUSSA PERGOSSICHA na Slouienszki iezik obernien. V Nedelischu 1574: Stefana Verbecija Tripartitum. Izdao KARLO KADLEC. U Beogradu 1909 (Zbornik za istoriju, jeziki književnost srpskoga naroda I. Odelj. Knj. V.)

SZEGEDY: SZEGEDY Rezső, Adalékok a horvát kaj-nyelvjárás hungarizmusainak történetéhez. NyK. XLIV, 35—66.

VRAMECZ: Kronika vezda znovich zpravliena kratka Szlouenszkim iezikom po D. ANTOLU Pope VRAMECZ* kanouniku Zagrebchkom. v Lublane. 1578: Antonii Vramecz, Kronika. Digessit VJEKOSLAV KLAJČ. Zagrabiae, 1908 (Monumenta spect. historiam Slavorum Meridionalium. Vol. XXXI).

valovati 'megvallani', *valovati kvar* 'damnum pati' (< 'kárt vallani'!), *valovati prokuratora* 'procuratorem constituere' (PERG., 238) *zadnye valuvanye ili testament* 'Charta' (BELL., vö. FANCEV, uo., MAŽ. uo.) | *valaš* 'testimonium' (MAŽ., FANCEV).

[Más nyelvekben: szlovén *vadlovati* (PLETERŠNIK); vend *vadlŭvati* 'vall', *vadlŭvanye* 'vallás' (FLISZÁR); *vadlŭvati grejhe* 'a bűnököt megvallani' (KŪZMICS Evang. Mat. III, 6, vö. MAŽ. uo.); tót *vodlovat* 'vallani': XVI. szd.: *vodloval* pod prisahov 'eskü alatt vallotta' (Slovenský Letopis VI, 164—5), 1637: *škodu wodlovali* ~ *wodluwaly* 'kárt vallottak'! Árva m. (ib. V, 158); *vodlovat* 'megvallani' (KÁLAL, Slovenský slovník 1924)] < magyar *vadl*, *vall*.

eršek ~ *jeršek* 'archiepiscopus': *ersek*, *jersek* (PERG. 246, VRAMECZ, 32, 59, 64, 54—5, 61, 63); *ersek* (MUNIH, Poszel, register); *erssek* (JAMBR., BELL.); *erssekia* 'archiepiscopatus' (JAMBR., HASZ.) < magyar *érsek* EtSz. II, 25.

remeta, *remete* 'eremita': XIV. század: *bratiji svetago Pavla prvoga remete reda* (Starine XXXV, 428, MAŽ. 1242; Starine VII, 75; MELICH SzlJöv. I, 2, 395); *Pauel remeta* (VRAMECZ, 23, 41); *remete*, *remetnik* 'eremus, eremicola' (JAMBR.); *remeta* (BELL.). A *remete* a *remita*-ból csak magyar fejlődéssel magyarázható. A szó, mint látni, a pálosrenddel terjedt el [~ vend *remete* (FLISZÁR)].

jašprišt, *ješprišt* 'archipresbyter': *jasprist* (JAMBR.), *jasprist*, *jaspristja* 'circulares' (BELL.), *jesprist* 'archidiaconus' (BELL.), *vici-jašpiš* (ŠKOK: Revue des Etudes Slaves VII) [A szó Dalmáciában, a csa-horvátban már a XV. szd.-ban kimutatható: 1460: Mi gospodin fratar Franciško Spirančić . . . biskup crkve Tninske pripuštu, lekturu, kanturu, kuštu šu, *jašprištu* . . . (JELIĆ, L., Fontes historici liturgiae glagolito-romanae. Veglae, 1906, 14; vö. MAŽ., 460.) | szlovén *jašprišt* ~ *ješprišt*, vend *ešperes*, *vice-öšpöröš* EtSz. II, 50 | tót *ešprišt*, *ašprišt*: 1591: *Esspriss*; XVII. szd.: *essprisst* ~ *jessprist*, 1605: *assprisst* (KNIEZSA, NyK. XLIX, 360)] > magyar *esperes*.¹⁾

¹⁾ Az *esperes*-t általában a magyar *es* ~ *ös* < *is* és a latin *presbyter*-ből alakult *prišt* (vö. olasz *prešto* és cseh *arci-prišt*) összetételének tartják (EtSz. II 50). Ezt a magyarázatot MOOR ELEMÉR nem fogadja el (Szegedi Füzetek I, 254—5), mert az ó-magyar *is*-ből a szlovénban és a kaj-horvátban *jaš*-nem fejlődhetett. Ezt a *jašprišt*-ot egy **aršprišta*-ból származtatja, amely viszont a görög *αρχιπρεσβύτερος*-ra menne vissza. A *ješprišt* alakot a szerinte a szlávban teljesen szabályos *ja* > *je*-fejlődéssel lehet magyarázni: pl.

žoltar 'psalmus': *soltar* (HABD., BELL., JAMBR.), *soltarska kniga* 'psalterium' vö. magyar *zoltárkönyv!* (BELL.), *soltarnicza* (JAMBR.). [Vend: *zoltar* 'psalmus' (MELCH, SzJöv. I, 2, 418)] < magyar *zoltár* 'psalmus'. A 'psalterium' → 'psalmus' jelentésfejlődés a magyarban ment végbe, és a *zoltárkönyv* összetételből indult ki.

II. **Házasság.** kaj-horvát *hižni zakon* (= *hiža* 'ház', *hižni* 'házi', *zakon* 'törvény'), *hištvo* (= *hiža* + *-stvo* elvont főnévképző): *hystvo* 'coniugium' (PERG. 32, 51, 95), *histvo* id. (VRAMECZ: FANCEV 22, MAŽ. 394); *v hystvo dati* 'emaritari', tkp. 'házasságba adni' (PERG. 70, 93); *zakon hisni* 'coniugium', *Szveto histvo* id., *idem vu Sveto histvo* 'connubo', *pravicza pravoga histva* 'ius legitimi matrimonii' (BELL. 346—7); *hisni zakon* (JAMBR., MULIH, Skola 355) | **h á z a s t á r s**: *hižni tovaruš*: *hisni tovarus* 'coniunx' (BELL., MAŽ. 394); *hižnik*: *hisnik* (VRAMECZ: FANCEV 22). — Ugyanígy: vend *hižstvo* 'házasság' (FLISZÁR); nyugatmagyarországi horvát: *Szakrament szvétoga Histva* 'szent házasság szentsége' (Razlaganye velikoga katekismusa. Sopron, 1836, 469), *sztalis szvetoga histva* 'a szentházasság állapota' (uo. 476, 482).

A 'coniugium'-nak¹⁾ a 'ház'-zal való kapcsolata a magyarban

jasen ~ *jesen*. A kifogások a *jašprišt*-ot illetőleg részben jogosaknak látszanak: a szlovénben és a kaj-horvátban nemcsak *is*-ből, de *es*-ből sem fejlődhetett *jaš*-, mert ezekben a nyelvekben *ä* > *ja* hanghelyettesítésre nem ismerünk példát. A XV. századi csa-horvát adat is, ellene látszik szólni e magyarzatnak. A *ješprišt* magyar eredetét azonban letagadni nem lehet, mert a szlávban (a csehen kívül, amely azonban nem tartozik ide) *ja* > *je* hangfejlődés nincs, ilyent a kaj-horvátban sem lehet találni, *jasen* ~ *jesen* változatok pedig összsláv *ōsen ~ *osen váltakozásnak felelnek meg (ROZWADOWSKI, Rocznik Sławistyczny VII, 18; FERD. LIEWEHR, Einführung in die historische Grammatik der tschechischen Sprache. I. Teil: Lautlehre. Brünn, 1933, 35) és nem egyes szláv nyelvi *ja* > *je*-fejlődésen alapulnak.

A görög ἀρχι-*ra* már csak azért sem lehet gondolni, mert a *prišt* viszont nem görög, hanem latin hangalak! Ezzel szemben a latinban az *archi*-*ch*-ja *k*-nak hangzott, amely a középlatinban szabályosan *c*-vé fejlődött. A velencei olaszban a *cruce* > *cruže*, *calice* > *caliže* mintájára fel lehet ugyan tételezni egy *arži-prišto > *aržprišto = *aršprišto fejlődést, azonban ez az alak mindmáig nem került napfényre, tehát ugyanazt a kifogást lehet ellene emelni, mint MOÓR szerint a magyar *prist ellen.

¹⁾ A 'coniugium' neve a szláv nyelvekben: szlovén: *zakon*, *hižni zakon* (PLETERŠNIK); csa- és sto-horvát: *ženidba* (Vberion explicatio doctrinae christianae... in illiricam linguam per J. T. Marnavitum versa. Romae, 1708, 125; Navuk karchanski. U Rimu 1789, 71; Veliki katekizmus... u Slavonii. U Budimu, 1807, 113; BELL.: Coniugium... Dalm. *senidba*, vö. MAŽ.,

finnugor örökség és megvan a török nyelvekben is (ZSIRAI MIKLÓS tanár úr szíves közlése). Nyugat- és Középeurópában egyébként ismeretlen.

Lelkiismeret: kaj-horvát *poznanje duše* 'a lélek ismerete' PERG. 255, VRAMECZ: FANCEV, 22; *dushno zpoznanye* (МУЛИН, Skola 61). Ugyanígy a nyugatmagyarországi horvátban: *dussno szpoznanye* (Razlaganye velikoga katekismusa. Sopron, 1836, 419) és vend is: *düsnoveszt* (Katolicsanszki katekizmus za solare III.—V. razreda. Bp. 1913², 97). A többi nyelvekben: csa- és sto- horvát *svist, svijest, savěst*, tót *svedomie* (< a *védeti* 'ismerni' igéből) stb.

Elkárhozni: kaj-horvát *okvariti* 'condemnare' (< *kvar* 'kár'): *okuariti na vekuechno poghubljenje* 'örök kárhozatra kárhoztatni' (PERG. 106); *na vekiuuechnu szmert szkuareni i oszugenii eszu bili* 'örök halálra kárhóztattak és ítéltettek' (VRAMECZ: FANCEV 22, vö. VRAMECZ, 29).

Hasonló fordításokkal a kaj-horvát irodalomban léptenyomon találkozunk. Bár nagyrészüik kétségtelenül egyéni sajátosság, igen szép számmal akadunk olyanokra is, amelyek széles körben is elterjedtek¹)

III. A kaj-horvátban, épúgy, mint a magyarban a latin *-us, -um* szóvégnak következetesen *-uš*, illetve *-um ~ -om* a megfelelője:

plebanuš ~ plibanuš: *plebanuš* 'curio' (JAMBR., BELL., VRAMECZ: FANCEV 30); 1461: *plebanus* (ŠURMIN, Acta croatica 228); 1505: *plibanus* stb. (MAŽ. 935) | *vikariuš ~ vikariš*: *vicarius* (PERG. 159, 211); *vikariš* (MAŽ. 1539) | *farižeuš*: *fariseus* (VRAMECZ, 15; МУЛИН, Poszel 170) | *lajkuš*: *frater vulgo laykus* (BELL.), *lajkuss* (JAMBR.);

1706) ~ *brak* (az egyházi szlávból l. MIKL., Chr. T., VERANCSICH F. Dictionarium, STULLY, Dict. MAŽ. 16); lengyel *matzeństwo*, cseh-tót *manželstvo* 'házasság'; egyh. szláv *brakz* (MIKL. Chr.T.). Német *Ehe*, ófn. *ēwa* 'Gesetz' (KLUGE).

Megjegyezzük, hogy a tótban is van egy magyar eredetű kifejezés a 'coniugum'-ra: a házasságkötésnek, az esküvőnek ma ugyanis *sobás* a neve, régen azonban a 'házasságot' jelentette: (1591: Stawu Manželského aneb *Sobasse*: BARTOLOMEIDES, Memorabilia prov. Csetnek. 217; *sobassil* ib. 217; 1609: Od ohlassowanj *Sobasse* 'a házasság kihirdetésétől'; Radvány: Cirkevné Listy XIII, 201; 1723: *sobás*: Slovenský Letopis II, 248). A szó a magyar *szabás* 'aptacio, concinnacio' (vagy a *szabás 'constitutio', vö. *törvényt szab* 'constituere iura' NySz. III, 1) átvétele.

¹) Vö. KADLEC, K. bevezetését PERG.-hoz XXXVI—XLI; FANCEV, 21—2; I. SZEGEDY idézett értekezését is.

lajkus (MULIH, Poszel 138) || *kaptolom* (PERG. 131, 155, 178; VRAMECZ, 56, JAMBR., BELL.) | *templum* ~ *templom* (FANCEV, 33, VRAMECZ, 12 stb.) | *cintorom* 'cinterem, temető': *czintorom* (VRAMECZ: FANCEV 24; JAMBR., BELL.) | *paradižum* ~ *paradižom*: *paradisum*, *paradisom* (FANCEV 29; BELL., MULIH, Poszel 148; Stephanus ZAGRABIENSIS, *Pabulum spirituale*. Zagreb, 1715, 31: itt *paradisus* is előfordul: 20).

A latin *-us*, *-um* > horvát *-uš*, *-um* ~ *-om* megfelelés azonban nemcsak ezekben a szorosan vett egyházi kifejezésekben található, hanem azt lehet mondani, minden latin eredetű szónak, amely nem korai átvétel, ez a szabályos megfeleelője: PERGOSICH: *artikuluš*, *moduš*, *konšenzuš*, *barbaruš*, *kontraktuš*, *tituluš*. *kažuš*, *patronuš* ~ *dekretom*, *privilegiom*, *testamentom*, *fundamentum* | VRAMECZ: *filosofus* 7, 16, *oceanus* 18, *maius* 47, *musicus* 11 ~ *dekretom* 31, *imperiom* 58 stb. | MULIH, Poszel: *miššionariuš* *magištratuš* 27, 297, *limbuš* 196—8, *patronuš* 364, *tronuš* VII, *koruš* apoštolski XXI | Stephan ZAGRABIENSIS: *hištorikuši* 15, *tronuš*, 19, 20, 34, *moduš* 58, *Exorcismuš* 611 stb. stb.

Hasonló szabályosságot tapasztalunk a neveknél is: VRAMECZ: *Priamuš* 7, *Homeruš* 8, *Romuluš* 16, *Auguštuš* 17, *Adrianuš* 21 stb., *Egiptom*, *Cziprom*, *Partomszki*, *Efežom* (vö. magyar *Egyiptom* stb.) 5—7, 21, 25, 16 stb. ~ *Vatikanum*, *Lateranom* 30, 55 | MULIH, Poszel: *vu Aegyptum* 138 | Szoletni horvatzki kalendar. Zagreb, 1819: *Juliuš*, *Akacziuš*, *Akileuš*, *Aleksiuš*, *Arkadiuš* stb. stb.

A latin *-us*, *-um* szóvég megfeleléseinek problémája¹⁾ a középeurópai nyelvekben még nincs ugyan tisztázva, azonban kétségtelen, hogy bizonyos kivételektől eltekintve, a német, valamint a cseh, tót, lengyel, szlovén, csa-horvát, sto-horvát nyelvekben a latin *-us*, *-um* elhagyása szabályosnak nevezhető.²⁾ A magyarban ezzel szemben, mint ismeretes, ez a szóvég rendszeren megmarad.³⁾

¹⁾ A latin *-us*, *-um* elesésének okaival a németben és a szláv nyelvekben még nem foglalkoztak. A szláv nyelvekben a X. század óta az *-us*, *-um* elhagyásának hangtani oka nem volt.

²⁾ Bizonyos mértékig eltérő a megfelelés a lengyelben, ahol *animusz*, *arkusz*, *fundusz*, *genjusz*, *nowicjusz*, *nuncjusz*, *antykwarjusz*, *notarjusz*, *ordynarjusz*, *woluntarjusz*, *faryzeusz*, *koryfeusz*, *Tadeusz*, *Tymoteusz* stb. alakokat találunk. (MORAWSKI, *Un cas de symbiose suffixale?*: *Slavia Occidentalis* XII, 18). Általában megmarad a latin *-eus*, *-ius* és *-arius* szóvégekben, míg a többi esetekben csak ritka kivétel.

³⁾ FLUDOROVITS JOLÁN, *Latin jövevényszavaink hangtana*. Bp. 1930, 18—20.

Szabályos megmaradása a kaj-horvátban nyilván másképp, mint magyar hatással nem magyarázható. Kétségtelen bizonyítékok erre a latin *-um*-nak *-om* megfelelései,¹⁾ és azok a nevek, amelyek a magyarban is, a kaj-horvátban is ugyanabban a ragozott latin alakban honosodtak meg (pl. *paradisum*, *Egyiptom*, *Efesom* stb.).

A keresztény egyházi szervezettel szorosan összefügg az írásbeliség kérdése is. Minden nép írásbelisége annak a népnek hatása alatt fejlődött ki, amelynek az egyházi szervezetét köszönheti. A magyar eredetű kaj-horvát egyházi szervezet tehát az írásbeliséget is magyar alakjában honosította meg. A kaj-horvát helyesírás az írásbeliség kezdetétől, a latin oklevelek szórványaitól kezdve teljesen magyar jellegű. A kaj-horvát szórványok hangjelölése azonos a magyar területekével még akkor is, ha az oklevelek írója ki-mutathatólag horvát eredetű volt. A két helyesírás továbbra is a legszorosabb kapcsolatban marad egészen a XVII. századig, amikor útjaik részben szétválnak. Míg a magyar helyesírásban több újítás ver gyökeret (pl. a *č*, *ž* jelölésére a *cs*, *'z*, *zs* honosodik meg), a kaj-horvátok tovább is ragaszkodnak a XVI. században kialakult formákhoz. Ez a helyesírás, néhány kivételt nem számítva, továbbra is kitart a régi magyar jelölés mellett, vagyis a *č*-t továbbra is *ch*-val, a *ž*-t pedig *s*-sel jelöli.²⁾ Ezt a kaj-horvát helyesírást az új irodalmi nyelv szintén elsöpörte.

Mivel a középkorban az egyházi szervezet minden esetben szorosan összefüggött a politikai szervezettel, a keresztény terminológiára vonatkozó kutatásainkat az állami életre, a közigazgatási és bírói szervezet szakkifejezéseire is ki kell terjesztenünk. A magyar eredetű intézmények nyomán ezen a téren szintén igen nagyszámú magyar kifejezés honosodott meg: *ország*, *varmegya*, *herceg*, *nandorspan*, *tarnikmester*, *kinchtar*, *kinchtarto*, *fember* ('főember'), *tolnachnik*, *markulab*, *porkulab*, *harmica*, *folnogy*, *varos*, *purgar*, *bilochus*, *birsag*, *hadnagy*, *udvornik*, stb. Az effélék, legalább közvetve, szintén megerősítik a keresztény terminológiára vonatkozó eredményeinket.

KNIEZSA ISTVÁN.

¹⁾ A magyarra I. FLUDOROVITS, i. m. 19–20.

²⁾ Az *-ics*, *-ics* végű magyar családneveknek *-ich*, *-vich* alakban való írása tehát általában nem magyar régiesség, hanem horvát sajtáság.